
Секція 2

ІСТОРИЧНІ ПОГЛЯДИ О. ДУХНОВИЧА

*В. Турянця,
М. Вегеш*

Ах, колько то стихій бурних,
Колько молній і стріл бурних
Ізніс от врагов природних,
І от чужих, і от родних.
О. Духнович

ВІХИ ЖИТТЯ І ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ О.В. ДУХНОВИЧА

Про місце свого народження і походження, про свою родину і виховання О.В. Духнович сказав у вірші “Вручаніє”. Він, зокрема, зазначає: “Я родился русином..., русин був мой отец, мати, Руська вся родина, Русини сестри і брати і широка дружина...”. І далі продовжує:

*Я світ узрїл под Бескидом,
Первий воздух руський ссал
І кормился руським хлїбом,
Русин мене колисал.
Коль первий раз отворил рот,
Руське слово прорек,
На азбуці первий мой пот
З молодого чела тек.*

Ще лаконічніше він виклав свою автобіографію в іншому вірші – “Надгробное Ал. Духновича”:

*Тополя колыбель,
А Стакчин кормитель,
Ужгород учитель,
Пряшов мні погибель.
Ієрей и учитель
И письменоводитель,
Да стихотворитель,
Учил добродитель
Позвал мя Спаситель
Во вічну обитель,
Успокойся, льстителъ
Мой бідный гонителъ.*

24 квітня 1803 року в селі Тополя, що розкинулося під Бескидом на Східній Словаччині, в сім’ї парафіяльного священика благословився на світ хлопчик, якого назвали Олександром. Початкову освіту юнакові дали вдома батько Василь, дід і дядько по лінії матері – Іван та Дмитро. У 1813 р. батько віддає сина на навчання до Ужгорода – в “народну” школу з угорською мовою навчання. Після трирічного успішного навчання він вступає до Ужгородської гімназії, з 1821 р. навчається в Кошицях на “філософських курсах” (останні класи гімназій), а по закінченні їх іде на богословський курс Ужгородської семінарії. Піти шляхом батька обдарованого юнака заставляє важке сімейне матеріальне становище. 1828 р. О. Духнович одержує сан священика і починає працювати в пряшівській єпископській канцелярії письменоводителем (актуаром). Не міг витримувати знущання молодий священик з боку єпископа Тарковича, який і був тим “гонителем” Духновича.

“Мучитися однак молодому чоловікови в безконечність – було вже понад людські сили”, – зазначає в автобіографії О.В.Духнович. Через те восени 1830 р. він “...покинув місце тортури з ніким навіть не розпроцавшись... и обдертый и навіть босый прийшов до Ужгороду. Мукачівський єпископ повитав його радо, але до служби не міг прийняти так довго, доки пряшівський єпископ не звільнить Духновича, але пряшівський не хотів звільнити, отже Духнович знайшовся без місця и без хліба”. Згодом він в Ужгороді стає домашнім учителем.

Через три роки (1833 р.) на вимогу Тарковича Духнович повертається під загрозою позбутися духовного сану знову в єпископську канцелярію. Через рік його направляють священиком в

одне з найбідніших сіл – Комлоші, а відтак у Біловежу – у село, де ще нестерпнішими були умови. У глибинці він побачив життя трудового народу, його болі й нестерпні муки, а також його мізерні радощі. Тут Духнович захопився фольклором, почав його записувати. А особисте знайомство у 1835 р. з Я.Головацьким дало поштовх до подальшої плідної роботи в збиранні народних скарбів. До речі, частина народних пісень, зібрана Духновичем у цей час, вміщена в збірнику Я.Головацького “Народные песни Галицкой и Угорской Руси” (*Москва, 1878 р.*)

У 1838 р. О.В.Духновича переводять до Ужгорода, де він завідує нотаріальним відділом єпископської канцелярії. З 1844 р. і до кінця життя – 30 березня 1865 року – Олександр Васильович працював у Пряшеві. Тут його і поховано.

Період, в який жив і творив Олександр Васильович Духнович, був періодом посиленого розвитку національно-визвольної боротьби на західноукраїнських землях від угорських та австрійських властей, які нещадно і насильно проводили політику денационалізації місцевого населення. Це добре на собі відчув сам Духнович, навчаючись в Ужгородській “народній” школі і гімназії. Не володіючи угорською мовою, він зазнав багато знущань і принижень з боку шовіністично настроєних учителів – “свирепых тиранов” і учнів, почувався серед них, “как пташка в клетке”. В “Автобіографії” він зазначає: “...горе было бедному руському, его почесне имя было – русин-свиня, цундравый руській”.

Уся державна політика була спрямована на те, щоб убити в автохтонів краю почуття кровної спорідненості зі східними українцями, переконати їх, що вони є різновидністю угорського племені – “угроруси”. Це стосувалося й інших слов’янських народностей, які населяли край. Національно-визвольна боротьба набирає все ширшого розмаху. З приводу цього закономірного процесу Ф.Енгельс писав у роботі “Німеччина і панславізм”: “Друга група австрійських слов’ян складається з уламків різних народностей, які відокремилися в ході історії від основної маси своєї нації і головний центр яких знаходиться через це поза межами Австрії. Так, австрійські поляки тяжіють до російської Польщі..., русини – до інших малоросійських областей, що об’єдналися з Росією, а серби – до турецької Сербії”.

Привітні батьком любов до свого народу і волелюбність, його настанови сину пам’ятати на свій рід, і в цей важкий буремний час залишилися у свідомості Духновича. Свою національну свідомість і приналежність до великої тілки слов’янського наро-

ду – українців, на відміну від більшості інтелігенції краю, що зрадила рідний народ, він виражає так:

*Я русин был, емь и буду,
Я родился русином,
Честный мой род не забуду,
Останусь его сином*

і далі:

*Руським потом я питан был.
Руським ішол расходом
В широкий світ, но не забыл
С своим знатися родом.*

Рішуче слово, сказане Олександром Васильовичем Духновичем на захист свого народу, зробило його ім'я дорогим для підкарпатських русинів.

О.В.Духнович добре усвідомлював, що в процесі відродження національної свідомості, крім передової частини інтелігенції, прийнятої ідеєю народності і патріотизму, повинні брати участь широкі верстви населення. Через те він і звернувся до своїх земляків із словами:

*Подкарпатские русини,
Оставьте глубокий сон!
Народный голос зовет вас
Не забудьте о своем!
Наш народ любимый
Да живет свободный!
От него да отдалится
Неприятелей буря.
Да согреть справедливость
Уж и русское племя!
Желание русских вождь:
Русский да живет народ!
Просим Бога Вышняго
Да поддержит русьского
И дасть века лучшого!*

У іншому вірші (“Сплящая дитина”) він звертається до молоді із закликком віддати свої сили і працю на користь своїй батьківщині:

*О проснись, мой сыну,
К плодородной жизни
В счастливую годину
На славу отчизны.*

Бо, як заявляє Олександр Духнович у вірші “Сплящая дитина”

*Ожидати – нич не мати,
Так до праці, брат я – враз!
Ми заспали, занедбали,
Равноправность будить нас!..*

Пожвавлення в цей період культурно-освітнього життя автохтонів краю радувало Будителя. “Я радів духом, – писав Духнович, – що наші забуті русини показали полум’я духовного життя, працював удень і вночі, боровся з перешкодами і ворогами...” (Див.: *И.С.Свенцицкий. Материалы по истории возрождения Карпатской Руси. – Т. II. – Львов, 1909 – Т.II. – С. 119*).

О.В.Духнович працював натхненно і багато. Він усвідомлював свій обов’язок перед рідним народом:

*Прото тобі, роде мой,
Кленуся живим Богом.
За печальний пот и труд твой
Повинуюся долгом.
I отдам ти, колько могу.*

Реалізувати своє кредо – служіння рідному народу – О.В.Духнович намагався сповна. В його особі ми маємо поєднання таланту поета, прозаїка, драматурга, журналіста, історика, фольклориста, політика, філософа, культурно-освітнього діяча і педагога-науковця.

Літературна спадщина письменника досить велика і різноманітна. Свої поезії друкував у різних періодичних виданнях Ужгорода, Львова, Будапешта, Відня. В них ішлося про визначні події в громадському та особистому житті. Як зазначає В.Микитась, “Духнович, як син свого часу, продовжив кращі традиції своїх земляків і разом з тим виступив у певній мірі новатором, “хоч він не був, за словами І.Сільвая, ...літератор європейської слави”. Однак з його творчістю пов’язані початки нової української літератури на Закарпатті” (Див.: *Історія української літератури. – Київ, 1964. – С. 285*).

На царині красного письменства О.В. Духнович залишив велику кількість віршів, дві драми, повість і ін. Він вважав, що “без літератури суцільний народ мертвий є”, і був переконаний: “Література народу духа подать годна есть”. Через те значний доробок його творів має яскраво виражений народно-патріотичний характер.

Щоб донести правдиве слово про свій народ широкій громадськості, Олександр Духнович звертається до публіцистики. Як журналіст, він виступає зі своїми кореспонденціями на шпальтах галицької, київської, віденської і будапештської періодики.

Мета його кореспонденцій, як зазначає сам дописувач, показати “бедственное состояние русинов в Угорщине”.

Добре знаючи історію рідного краю і прагнення свого народу, Олександр Васильович пише праці з історії рідного народу, “сего забвенного и тьмою времени покрытого народа”. До цієї роботи його спонукало також і те, що його співвітчизники і сучасники писали дуже мало. Він пише, зокрема, такі роботи: “О народах крайнянських или карпатороссах угорських...”, “Истинная история карпатороссов...”, “Состояние русинов в Угорщине”, “Исторія Пряшівської єпархії”, “Біографія Василя Поповича, єпископа мукачівського” та інші.

Найголовнішим здобутком у його творчій спадщині є педагогічні праці, положення яких і сьогодні мають актуальне значення. Духнович добре розумів, що денационалізаторам вигідно було підтримувати, за його словами, “темноту и невежество” русинів, що давало можливість ще більше їх гнобити. Через те він з великою енергією береться за просвітницьку діяльність серед свого народу: домагається відкриття шкіл з рідною мовою навчання, засновує літературні товариства, видає рідною мовою підручники для народних шкіл. Так, 1847 року він видає складений ним буквар – “Книжиця читальная для начинающих”. Поява букваря, написаного рідною мовою, була схвально зустрінута. Пізніше він перевидавався кілька разів. Однак угорські шовіністи в цьому вбачили виклик владі і заарештували Духновича. З цього приводу він пізніше зазначає: “27 квітня. Пам’ятний день, бо 1849 року, цього дня вихованцями мадярськими за руське слово і любов до народу руського як злодій спійманий і між двома гарматами в супроводі 400 воїнів ведений був до Кошиць і там в темницю ув’язнений”. З цього часу і до кінця свого життя О.В.Духнович перебував під негласним наглядом поліції.

Але це не змогло зломити його духу. Він ще з більшим запалом розгорнув свою діяльність у галузі народної освіти. Про його плідотворність засвідчує й такий факт – виходять книги для шкіл: “Краткий землепис для молодых русинов”, “Хлеб души, или побожные молитвы и песни восточных православных христиан”, “Литургический катехизис”.

З метою підняття культурно-освітнього рівня серед населення видаються літературно-художні альманахи, календарі, засновується при літературному товаристві краєзнавчий музей, видаються книги. Духнович прагне заснувати друкарню в Ужгороді, але австрійські власті посилили гоніння на автора проекту.

Знаменним роком для вітчизняної педагогіки став 1857 рік: О.В.Духнович видає перший в Україні підручник з педагогіки – “Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских”. Це, як зазначає Б.Н.Мітюров, “перший систематичний виклад стрункої системи педагогічних поглядів, основаних на багатоміровому духовному досвіді українського народу”.

Потяг широких верств населення до навчання, освіти зумовив нестачу вчительських кадрів для народних шкіл. Зарадити у підготовці вчителів і мала його праця. З цього приводу Духнович зазначав: “...відчутна виявляється у нас потреба у здібних учителях, а найбільше у творах, що мають бути посібниками для їх удосконалення і освіти. Тому я взявся за труд видати педагогіку на користь наших сільських учителів..., яка, сподіваюсь, послужить кращим засобом для вивчення методів як треба поводитися з дітьми... Дасть Бог, що ця моя праця також скільки-небудь послужить як засіб до розвитку нашої народної освіти, якої ми так палко бажаємо” (*Церковная газета*. – 1857. – № 28).

Уся робота і життя О.В.Духновича засвідчили, що він прагнув віддати рідному народові все, що міг. Був він, за визначенням І.Я.Франка, людиною “...без сумніву доброї волі і немалих здібностей”.

В.Задорожний

ОЛЕКСАНДР ДУХНОВИЧ І ГАЛИЧИНА

На задану тему писали чимало вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед них – К.Студинський і В.Микитась, Ю.Бача і О.Рудловчак, Г.Божук і В.Пальок, Б.Чуловський і В.Фенич та інші [1]. Але сучасний розвиток нашого суспільного буття і наукового пізнання вимагає поглибленого вивчення усіх аспектів багатющої творчої спадщини і багатогранної діяльності О.Духновича, в тому числі його зв'язків із сучасним йому інтелектуальним світом Галичини. Дослідження названої проблеми зумовлене не тільки пізнавальними і науковими потребами, а й політичними умовами нашого сьогодення, оскільки “окремішні теоретики”, прикриваючись ім'ям і творчою спадщиною Будителя, замовчуючи основоположні його настанови, намагаються протиставити українців Закарпаття українцям Галичини, Буковини, Наддніпрянщини [2]. Саме О.Духновичу належить крилатий і понині дуже актуальний вислів-вірш: “Бо свої то за горами...”, оскільки “Русины угорские давнейшее с галицкими случены были” [3]. Буди-